

De korhoenders in Nederland

Verleden, heden en toekomst.

Dat de morgenstond goud in de mond heeft, is een spreekwoord dat in elk geval opgaat voor wie bereid is vroeg uit de veren te komen om in de grauwe ochtend-schemering op een der schaarse heidevel-den, die de omzetting van 'woeste gronden' in cultuurland ons nog heeft gelaten, op zoek te gaan naar een plaats waar de korhanen gemeenschappelijk plegen te baltsen. Men moet daarvoor wel heel vroeg opstaan, want ook de korhanen zijn matineus en verschijnen wel een uur voor zonsopgang op de voor hun liefdesspel uitverkoren terreinen. April en mei zijn de goede maanden, al strijken de eerste korhanen soms al wel in februari op de baltsplaatsen neer en kan men ook in juni nog wel getuige zijn van het boeiende schouwspel van de balts.

't Kan 's morgens vroeg wel aardig koud zijn, want in deze tijd van het jaar treedt nog vaak nachtvorst op en 't valt soms helemaal niet mee in de kille ochtendnevels de tevoren verkende baltsplaatsen terug te vinden. Die liggen veelal op een kort begroeid stuk heide of op een grasland in de buurt daarvan.

Hier betwisten de staalblauwe korhanen elkaar hun aanspraken op een paringsterritorium in sierlijke schijngevechten die door sissende, blazende en koerende geluiden worden begeleid. Het gaat daarbij meestal vreedzaam toe. De hanen keren zich telkens blazend tegen hun rivalen en nemen op de grens van hun uitverkoren plekje de dreig-houding aan, waarbij zij de hals strekken.

Als zij ook de langs de luchtlijn gelegen luchtzakken hebben gevuld, begint wat Eygenraam het bolderen noemt, waarbij de hanen, met telkens gesloten snavel, koeren-

de en gorgelende klanken uitstoten. De vogels trippelen in kringen rond in het territorium, buigen de kop met de lakrode kammen naar voren; de veren van de sterk gezwollen hals golven mee in het ritme van de boldergeluiden, de witgebande vleugels hangen wat af, terwijl de sikkelvormig gebogen staartpennen worden opgezet, waar door de zuiver witte onderstaartdekveren als een heldere vlag zichtbaar worden.

Dit bolderen wordt afgewisseld met kat-achtig blazen, waarbij de hanen telkens met wijd gespreide vleugels opspringen en soms meters verder weer op de grond komen; de witte onderzijde van de vleugels en de witte bloem van de onderstaart worden daarbij duidelijk getoond.

Als na vele toernooien de paringsterritoria, dus de plaatsen waar de vrijage en tenslotte de paring plaats zullen vinden, zijn afgebakend, verschijnen de bruin gekleurde hennen ten tonele. Op hun morgenvluchten ontdekken zij de baltsplaatsen van de hanen - tegenwoordig daar in navolging van Engelse ornithologen *) met een o.i. overbodig neologisme aangeduid als lekplaatsen -, strijken neer en worden begroet door de opspringende hanen, die hen door hun rondtribbelen met opgezette staartroos het vinden van de baltsplaats gemakkelijk hebben gemaakt.

't Is dan inmiddels al eind april, begin mei geworden en in deze tijd vindt de paring plaats, waarmee slechts enkele seconden zijn gemoeid.

In het gedrag van de hanen tegenover de hennen op de baltsplaats onderscheidt de Groningse bioloog Kruyt twee opvallende handelingen, nl. het zich tot bijna tegen de

*) Deze ontleenden het op hun beurt weer aan het Zweeds, waarin het woord 'lekplats' speelplaats betekent.

grond drukken (wat hij het 'omlaag' noemt) en het cirkelen, waarbij de haan met kleine pasjes om de hen dribbelt. De gehele vertoning gaat gepaard met het voortbrengen van koerende geluiden. Het schijnt dat de meeste paringen worden uitgevoerd door de hanen die beslag hebben gelegd op de kleinere territoria in het centrum van de baltsplaats.

Het gadeslaan van dit liefdesspel van de korhoenders is ongetwijfeld een van de indrukwekkendste gebeurtenissen die een natuurvriend in het voorjaar in ons land kan gadeslaan. In de laatste jaren heeft men zich echter bij herhaling met enige zorg afgevraagd of de mogelijkheid om van dit boeiende schouwspel te genieten nog lang in ons land zal kunnen blijven bestaan. Zelfs is de vrees geuit dat het niet lang meer zal duren of er zullen in ons land in 't geheel geen korhoenders meer zijn. Er zijn zelfs in de Tweede Kamer vragen over gesteld.

Al is het korhoen dan ook geen echt 'oerwild', zoals dat wel eens met meer gevoel voor romantiek dan met werkelijkheidszin wordt voorgesteld, het verdwijnen van deze prachtige hoenders van onze heidevelden zou een verarming betekenen, die in brede kringen als een ernstig verlies zou worden gevoeld.

Om een juist beeld te krijgen van de huidige situatie, is het nuttig de geschiedenis van het korhoen in Nederland eens in het kort na te gaan. De oudste bron waarin directe gegevens daaromtrent zijn te vinden, is het beroemde boek van Nozeman, Houttuijn en

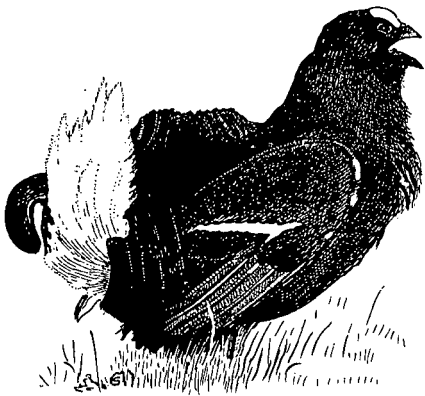
Sepp over 'Nederlandsche vogelen'. In het tweede deel, verschenen in 1789, vindt men op de bladzijden 165-168 een uitvoerige beschrijving van de vogel en levensgrote afbeeldingen van de haan en de hen. De auteurs weten te vertellen dat korhoenders 'in 't Twentsche, Drentsche en Groningsche land, ook nu en dan in Salland, niet ongemeenzaam en als aldaer huishoudende en voortteelende vogel wordt aangetroffen'.

Deze opsomming is niet volledig, want uit andere bronnen is bekend, dat korhoenders enige eeuwen geleden ook al voorkwamen in Friesland en vermoedelijk ook in Gelderland. Of ze in die tijd op de heidevelden in de andere provincies geheel ontbraken, is niet met zekerheid te zeggen; het lijkt niet waarschijnlijk.

Het staat vrijwel vast dat korhoenders in ons land hebben geleefd zo lang als er heidevelden zijn geweest. We putten deze wetenschap vooral uit de zgn. 'placaeten en de ordonnancien', die o.m. door Paullus Merula in 1605 werden verzameld in een beroemd geworden werk. In plakكاتen uit 1502 en 1517 - respectievelijk uitgevaardigd door de graaf van Egmond en keizer Karel V - wordt melding gemaakt van 'moerhoenderen', dat zijn onze korhoenders, en wordt de vangst van deze 'edele voghelen' verboden aan ieder die daartoe niet 'gheautoriseert' was.

Uit de omstandigheid dat de korhoenders in deze plakكاتen worden genoemd, mag men wel de conclusie trekken, dat de korren reeds vele eeuwen geleden in ons land

Bolderende korhaan. (tekening van de schrijver)

voorkwamen, maar men mag bijv. uit het feit dat ze o.m. worden genoemd in plak-katen voor het Haagse Bosch, de Haarlem-merhout en het duingebied van Noord-Holland, nog niet de gevolgtrekking ma-ken dat in die gebieden de korhoenders ook werkelijk voorkwamen!

Zulks is misschien nog wel mogelijk met betrekking tot het veengebied op de grens van Holland en Utrecht; in een plakkaat van toepassing op de jacht binnen de juris-dictie van Woerden uit 1530 wordt al-thans melding gemaakt van moerhoenderen. Dr. G. A. Brouwer heeft er echter eens op gewezen, dat men met het trekken van fau-nistische conclusies op grond van plak-katen en dergelijke historische documenten voor-zichtig moet zijn.

De heidevelden waarmee we de korhoen-ders in gedachte steeds associeëren, dateren zelf vermoedelijk uit de Middeleeuwen, al is het niet geheel uitgesloten dat sommige Drentse heidevelden al van veel oudere datum zijn. De heide is in onze luchtstreek geen natuurlijke vegetatie, maar dankt zijn bestaan aan de mens die, om weideplaatsen te verkrijgen voor zijn vee, begon met het kappen van de lichte eiken-berkenbossen. Het vrij eenvormige plantenkleed dat op den duur als gevolg daarvan ontstond, werd in stand gehouden door afbranden, plaggensteken en schapenhouden.

Uit historische geschriften is over onze korhoenders na Nozeman niet veel meer aan de weet te komen voor het einde van de vorige eeuw. Pas in de jaren negentig wordt melding gemaakt van het verschijnen van korhoenders in de provincie Utrecht, in het Gooi, in de Achterhoek en in de Peel. Omstreeks de eeuwwisseling blijken de 'heihanen' ook op de heidevelden van Noord-Brabant te zijn doorgedrongen.

Talrijk waren ze toen in ons land vermoedelijk nergens, maar nauwelijks tien jaren later wordt gewag gemaakt van vluchten van honderden korren, die neerstrijken in de jonge dennenplantages van het Staatsbosbeheer op de Veluwe bij Kootwijk en weet iemand te vertellen, dat de boekweit-schoven soms zwart zagen van de hanen en de paarden bij het binnenhalen van de oogst bij de kop moesten worden gehouden, omdat ze schichtig werden van het vleugel-geruis, als de korren in troepen afstreken. De snel in omvang toegenomen populatie kan echter ook weer snel teruglopen; tussen de beide wereldoorlogen liep de stand weer achteruit en dat proces zette zich in de be-zettingsjaren door. In jagerskringen werd ook wel verband gelegd met een sterke toe-neming van het aantal vossen en nog on-langs kon men uit Twente een zelfde ge-luid vernemen. Enig causaal verband heeft men tot dusverre echter nog niet kunnen vaststellen.

Hoe sterk een korrenpopulatie kan schom-melen, blijkt wel uit het feit, dat het totale bestand in Nederland in 1948 was gedaald tot ca. 1500, maar enige jaren later al weer was verdubbeld.

Recente gegevens omtrent de totale stand ontbreken.

Dat korhoenders echter zulke zeldzame vogels zouden zijn, zoals in de laatste maanden herhaaldelijk in persberichten werd gesuggereerd, is niet in overeenstem-ming met de werkelijkheid. Er is wel voort-durend een vrij sterke schommeling in het bestand, maar momenteel is er eerder sprake van een voortuitgang dan van een achteruitgang. Maar ook dat kan proble-men met zich mee brengen!

Na de Tweede Wereldoorlog werd door ornithologen naarstig gezocht naar de oorzaken van de genoemde fluctuaties en werd ook een onderzoek ingesteld naar de relatie tussen de vogel en zijn biotoop. Daaruit is heel duidelijk naar voren gekomen, dat de terreingesteldheid de belangrijkste factor is die de aan- of afwezigheid van korren bepaalt. Korhoenders stellen aan hun woongebied zeer bepaalde eisen wat betreft voeding en dekking en deze eisen wisselen weer naar gelang van de levensfuncties waarvoor de korren het terrein gebruiken.

Het voedsel is vnl. plantaardig en bestaat het gehele jaar door, maar vooral in de wintermaanden, uit struikheide, waarbij de voorkeur uitgaat naar jonge sappige spruiten. In de nazomer wordt het menu aangevuld met bessen en in het voorjaar met akker- en weide-onkruiden, landbouwzaden en de zwellende knoppen van kruipwilg, berk en den. In de zomermaanden, als het vochtverlies van de vogels het grootst is, eten zij bij voorkeur saprijke plantedelen. Het korhoen gebruikt zijn woongebied voor verschillende levensfuncties en in overeenstemming daarmee verschillen ook telkens de eisen die hij aan het terrein stelt.

Zo moeten de roest(slaap)plaatsen liefst kaal zijn of nagenoeg onbegroeid, zij moeten in de luwte liggen en zo mogelijk op een enigszins hellend vlak. Ook mogen ze niet zijn verontreinigd door korhoendermest, wat betekent dat dezelfde roestplaats slechts enkele malen per jaar kan worden gebruikt. De plaatsen waar de korren overdag rusten, moeten weer een hogere vegetatie dragen en de nesten vindt men vooral in de zeer hoge heide. Op warme dagen zoeken de korhoenders vooral dekking - beschutting tegen te felle zonnestralen - in de schaduw van vliegdenen, waarbij bomen met tot de grond afhangende takken het geliefst zijn.

Voor de baltsplaatsen, we zeiden dit reeds terloops, is weer een zeer lage plantengroei vereist. De hanen kiezen daartoe niet alleen terrein in heidevelden, maar ook wel aan de heide grenzend grasland of een rogge-

akker, waar het gewas nog maar even boven de grond uitkomt.

Om in aanmerking te komen als passend woongebied voor korhoenders, mogen de heidevelden dus niet te klein zijn, enigszins geaccidenteerd, met een struikheidevegetatie van verschillende hoogte en, terwille van de verruiming van de voedselpositie, bij voorkeur met enige akkertjes met rogge of boekweit in de nabijheid.

De toeneming van de korhoenders in het begin van deze eeuw moet men volgens Eygenraam vooral verklaren als een gevolg van de ontginning van de heide. Het korhoen is, in dit verband gezien, dus allerm minst 'oerwild', maar veeleer een cultuurvolger. De achteruitgang voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog moet men beschouwen als een gevolg van de degeneratie van onze heidevelden door het verdwijnen van de tot de verbeelding sprekende schaapskudden maar ook van het machinaal maaien van de heide door de Duitse bezettingstroepen, die de struikheide gebruikten als camouflagemateriaal op de Franse vliegvelden. De heidevelden bleven wel bestaan, maar boden in deze gemutileerde vorm geen mogelijkheden meer voor de vestiging van korhoenders.

Om de korhoenderstand op peil te houden - en in dit opzicht stemmen de verlangens van de natuurbeschermers en de jagers overeen - zal men, zo betoogt Eygenraam nadrukkelijk, een actieve beheerspolitiek moeten voeren t.a.v. de heidevelden die nog bewaard zijn gebleven (en grotendeels eigendom zijn van natuurbeschermingsinstanties). Deze politiek zou vnl. moeten bestaan in een telkenjare afbranden van een gedeelte van het terrein, liefst versnipperd over kleine percelen. Hierdoor zou de heide zich in een 10 tot 15-jarige periode geheel kunnen vernieuwen. Daarbij moeten telkens enkele vliegdenen worden gespaard. Overal waar de biotoop op deze wijze werd beheerd, nam de korhoenderstand snel toe.

Enige controle op de vogels zelf kan echter daarbij niet achterwege blijven. Daarvoor is echter kennis van de levensgewoon-

ten van het korhoen onontbeerlijk. Korhoenders kennen geen paarvorming, maar alleen een volkomen vrije vermenging van de geslachten, die in zoverre enige beperking ondergaat dat daarbij - zo is uit onderzoekingen van Kruyt waarschijnlijk geworden - de hennen op de baltsplaatsen vooral de hanen opzoeken die de territoria in het centrum bezet houden. Deze hanen houden elkaar wat meer in bedwang dan de randhanen en tonen daardoor tegenover de hennen een minder opdringerig gedrag en bewegen de hennen niet zo gauw tot vluchten.

Voor 1940 was de zoekjacht - dus voor de voet, met de hond - nog in zwang. Tussen 1945 en 1960 werd de drijfjacht op hanen gedurende een week geopend, aanvankelijk in december, later in januari. Omdat bij deze wijze van jagen het afschieten van hennen niet was te vermijden, is ze verboden. De korhoenders behoren echter nog wel tot het jachtwild. De baltsjacht, d.w.z. het afschieten op de baltsplaatsen, die in ons land lange tijd verboden is geweest, is thans in bepaalde velden weer mogelijk; met een bijzondere vergunning van de directie Faunabeheer mogen dan één of enkele hanen met de kogel worden geschoten.

Op deze manier blijven de hennen buiten schot. De vergunning wordt sinds 1962 in beperkte mate afgegeven, vnl. in de provincies Gelderland, Overijssel, Drente en Noord-Brabant, waar de levensomstandigheden voor de korren bijzonder gunstig zijn. Afschot is dus niet slechts wettelijk geoorloofd, maar kan onder bepaalde omstandigheden zelfs in het belang van de korhoenderstand zijn. Het laatste is o.m. het geval in terreinen waar de struikheide aan het verouderen is. De sterkere hanen verdrijven daar de hennen van de roestplaatsen. Een teveel aan hanen kan op den duur, soms zelfs in korte tijd, leiden tot een volledige ineenstorting van de populatie.

De beste geslachtsverhouding is 1 : 2, 1 : 1 of 2 : 1; zodra het aantal hanen nog groter wordt, blijken de overlevingskansen van de kuikens kleiner te worden. Het aantal hen-

nen gaat weer omhoog als dat van de hanen wordt ingekort.

Op het eerste gezicht lijkt een dergelijk ingrijpen in het vogelleven wat vreemd, maar we leven nu eenmaal niet meer onder omstandigheden, dat men kan spreken van een natuurlijk evenwicht, dat zichzelf reguleert. De mens moet wel eens, zij het alleen in duidelijke gevallen, ingrijpen, ook in het belang van de vogelstand. Het gesignaleerde overschot aan hanen kan o.m. een gevolg zijn van het ontbreken van predators als havik en slechtvalk, die de meer opvallende korhanen gemakkelijker slaan dan de hennen met hun eenvoudig verenkleed.

Van een bescheiden toegepaste voorjaarsjacht op korhanen, waarbij zo mogelijk een selectief afschot van overjarige en overtollige vogels wordt toegepast, is geen vermindering van de korhoenderstand te duchten; ze heeft zelfs een nuttige corrigerende functie op de kwaliteit van het bestand. In het belang van de korhoenderstand zal in ons land een beperkt afschot vermoedelijk steeds noodzakelijk blijven.

Het schijnt in het voornemen te liggen voorlopig geen vergunningen uit te reiken; het zou echter bepaald onjuist zijn de korhoenders uit het jachtwild te schrappen. Als gevolg daarvan zou ongetwijfeld de belangstelling van jagers en jachtopzieners voor deze fraaie vogel verminderen en het effect zou wel eens het omgekeerde kunnen zijn van wat men daarvan op het eerste gezicht zou verwachten.

Op het ogenblik dreigt er evenwel gevaar van geheel andere zijde, nl. van die der recreanten. Op sommige terreinen in het Gooi en op de Veluwe is de rustverstoring bepaald onrustbarend voor de korhoenderstand. Die verstoring geschiedt o.m. door de modelbouwers die daar hun vliegtuigjes proberen en door nieuwsgierigen die achter de schaapskudden aanlopen en zich niet houden aan de bestaande paden, maar dwars door de heide struinen en daarbij de broedsels verstoren.

Zolang er geen gevaar bestaat dat de ons nog overgebleven heidevelden met ontgin-

ning worden bedreigd en er wordt gezorgd voor een systematische verjonging van de heide en als men er bovendien in slaagt aan een ongebreideld gebruik van de heide door recreatiezoekenden paal en perk te

stellen, behoeft men zich over de toekomst van het korhoen, die hooggewaardeerde, romantische verschijning in het heidelandschap, geen zorgen te maken. Zolang ... en als ...!

Literatuur: J. A. Eygenraam, *Ecologie van het korhoen* (1965); J. P. Kruyt, *Korhoenders* (De Levende Natuur, 1962).

Han Krug

De Keizerpinguïns in de dierentuin van Aalborg in Jutland Denemarken

Tot ons genoegen ontvingen wij wederom een schrijven uit Denemarken en wel over een broedgeval van Pinguïns in de Dierentuin te Aalborg in Jutland, vertaald en bewerkt naar een artikel van Børge Mors. Het is namelijk zo met de Pinguïns dat men aan het verenkleed van deze vogels onmogelijk kan zien wie of er nu papa of mama is. Zij zijn volkomen gelijk in hun geklede jas en witte borst. Zij wandelen in hun geklede jas overtuigd van hun waarde, want een Keizerpinguïn is 20.000 kr. waard!

Een pinguïn broedt 60 dagen aleer hun jong uit het ei komt.

Brehm meldt dat de grootte een meter is en de broedduur tot 43 dagen is. In het begin had 'Strik', zoals zij genoemd wordt, ter onderscheiding van de 5 andere Keizerpinguïns, die in het ijshuis van glas waarin de nodige koude heerst, gezelschap van Søren, die ook broedde. Maar Søren hakte gaten in haar ei, toen zij 14 dagen verder was en daardoor was 'Strik' de enige Keizerpinguïn die dit jaar in gevangenschap broedde. Als alles goed gaat en dat hoopt de directeur Richard Stenild, zal Strik de 29ste januari het eerste Keizerpinguïnjong krijgen dat ooit in gevangenschap geboren is.

Zelfs al zou er dit keer geen jong geboren

worden, dan nog kan de directeur Stenild trots zijn op zijn dierentuin, want hij kan terugzien op een lange reeks van records op het pinguïnfront. Het is het derde jaar achter elkaar dat de Aalborg-Keizerpinguïns eieren leggen. Dat is nog nooit voorgekomen in enige andere zoologische tuin. Bovendien werden er dit jaar, 1967, 2 eieren gelegd. Maar dat het Aalborg gelukt is om Keizerpinguïns te acclimatiseren en 3 jaar lang een stam van 6 stuks in leven te houden, is op zichzelf een even uitzonderlijke gebeurtenis.

In de dierentuin van Frankfurt, die er een heeft waarvoor 20.000 kr. is betaald, is het dier ziek geworden. Het was nochtans ge-acclimatiseerd afgeleverd. In Bronx, New York, zijn er twee. Antwerpen had er 14 die in de tijd van 3 maanden allemaal dood waren. Bronx weet bovendien niet tot welk geslacht hun 2 pinguïns behoren, want mannetje en vrouwtje gaan beiden in geklede jas en al mag er dan wel enig verschil zijn, niemand kan het zien als de pinguïns het niet zelf openbaren door de wijze waarop zij zich gedragen.

De moeilijkheden betreffende de acclimatisering der pinguïns liggen niet, zoals men geneigd zou zijn te geloven, in de tempera-